

Ида Саламон

СРПСКИ БЕЧ

Бранка Станишић рођена је 1950. године у Сенаји код Младеновца. Са двадесет и две године дошла је у Беч. „Сестра ми је била прво овде и тако сам дошла. Стигли смо са намером да зарадимо нешто, муж и ја. Да изградимо кућу, да школујемо децу“, присећа се она. Почетком осамдесетих, Бранка се вратила у Србију. „Код куће смо били шест година, али тамо није било живота и ми смо опет остали без ичега. У Беч сам поново дошла 1986. године.“

Од 1988. године ради као масерка у амбуланти за физикалну терапију. Амбуланта се налази у центру Беча, свега неколико корака удаљена од куће на којој се налази плоча посвећена Доситеју Обрадовићу. Да ли је Бранка за све ове године видела плочу поред које пролази? „Нисам обрађала пажњу“, каже, „нити сам шетала по Бечу. Посао–кућа, кућа–посао, то је било моје.“

Рацен Штадл

Српска дијаспора у Бечу је многобројна заједница исељеника, чије је постојање последица односа између две државе које су почетком шездесетих година омогућиле усељење радника из бивше Југославије. Према различитим проценама, у Аустрији живи најмање 300.000 особа српског порекла и знатно више њих живи у градовима него по селима. Само у Бечу и околини живи око 180.000 Срба.

Веза између прошлости, односно српске миграције из периода пре Другог светског рата и садашњих исељеника, практично не постоји. Предратну миграцију су чинили млади интелектуалци који су у Беч дошли на усавршавање, у њему се дуже или краће задржали и дали му свој допринос. По повратку у отаџбину утицали су на развој културе, уметности и науке.

Када у прошлости тражимо примере од значаја које су, на неки начин, имале везе са Бечом, незаобилазно је сетити се платна Уроша Предића и Паје Јовановића, стихова Бранка Радичевића, Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића, композиција Корнелија Станковића, научног доприноса Милутина Миланковића и литографија Анастаса Јовановића. Уз препоруку кнеза Милоша Обреновића, Анастас Јовановић одлази на усавршавање у Беч, где прави своје прве литографије и фотографије. У бечкој улици Tabogstraße 6 отвара радионицу, а затим фотографски атеље у коме су овековечене

све знамените личности из Србије које су боравиле у Бечу. Сви они живели су дуже или краће у царском граду, о чему сведоче и меморијалне плоче на зградама.

Срби у Бечу су имали своју црквену организацију и водили богат друштвени живот. Везе са Бечом су међу првима, у деценији након Првог светског рата, обновили студенти који су долазили да се школују и усавршавају на Универзитету у Бечу.

У везу са Бечом најчешће се, ипак, доводи дело Вука Стефановића Караџића. Велики број својих књига Вук је штампао у Бечу, а посебно важна за српску културну историју јесте штампарија Јерменског манастира. Ту су, између осталих, штампани прво (1818) и друго (1852) издање *Српског рјечника*, као и превод *Новог Завета*, затим *Горски вијенац* Петра Петровића Његоша и *Песме* Бранка Радичевића. За Беч се везује и штампање *Новина Србских*, чији је први број изашао 1. августа 1813. године.

Српске породице су прве насеобине формирале крајем XVII века, изван градских зидина, у кварту Маријахилф, који се, по мађарском за Србе *Рац*, звао *Рацен Штадл*. Додатно историјско-филолошко тумачење за „Ratzenstadt“ налази се у средњовековном имену које је у западној Европи коришћено за Србе – *Rasciani* и *Rassiani*, изведеним од имена града Раса.

Одобрењем цара Франца Јозефа, који је и сам својим прилогом учествовао у изградњи цркве, Срби у Бечу су добили право на зидање цркве, основане 1860. године. Црква Светог Саве освешћена је 19. новембра 1893. године у присуству Цара, у улици Фајт број 3 (Veitgasse), о чему су писале бечке новине *Neue Freie Presse*. Приликом оснивања Општине извршен је попис Срба у Бечу, према коме је било 500 оних који стално живе у Бечу и 1000 који су само привремено ту. Општина Светог Саве добила је и парцелу на Централном гробљу (група 68Б, српска парцела). До тада је за сахране коришћена православна парцела гробља Санкт Маркс, где се под бројем 170 налази и гроб Вука Караџића.

У складу са грађанским обичајима Беча XIX века, и Словени су имали свој бал. Један од запаженијих био је Словенски бал одржан 1847. године у здању „Софијиног купалишта“, на коме су учествовали кнез Милош и Вук Караџић. Традиција Светосавског бала се наставља и постаје догађај на коме су се радо окупљале јавне личности и племићи из словенског света, као и аустријска и мађарска аристократија. На балу је 1861. године свирао оркестар којим је дириговао Јохан Штраус.

Гостујући радници

Беч је још од времена империје мултиетничка метропола, чију је емиграцију представљала елита из Монархије. Након 1918. године, Беч је престао да ужива значај интернационалног града, посебно након Другог светског рата и губитака који су настали после нацистичке окупације, када је уништен јеврејски Беч и његова популација. Како је Аустрија уједно била гранична земља са земљама иза тзв. „гвоздене завесе“, Беч је био град у коме је живела старија популација. Аустријска политика спољних послова је успела у настојању да Беч постане седиште Уједињених нација, тако да је град од стране међународних организација прихваћен као интернационалан. Након 1989. године и пада комунизма у земљама источног блока, Беч је економски напредовао захваљујући свом положају, али и томе што је био средиште за послове са централним и источно европским земљама.

Некадашња Југославија је од свих бивших социјалистичких земаља једина имала организовану и легализовану економску емиграцију. Највећи број одлазећих радника из земље се запошљавао у мануелним занимањима, тако да је могућност за хоризонталну друштвену покретљивост, када мануелни радник постаје немануелни, практично била искључена. До промене долази код друге и треће генерације иселјеника, која се школује у Аустрији, мада ни код ње није остварена вертикална покретљивост – прелазак у виши слој.

Именица немачког порекла *Gastarbeiter* – гостујући радник, одомаћена је и као таква се користи у српском говорном језику. Гастарбајтери су се, по правилу, враћали онда када остваре оно због чега су отишли, и док су ван своје земље пристају на лоше услове, јер је мотив што више зарадити, што пре се вратити. Одликује их одвојеност у становању од осталог локалног становништва, које према њима ствара предрасуде. Осамдесетих година су наши радници долазили из земље коју је одликовао етнички, територијални и верски плурализам, са традицијом отворености ка споља. Временом, а нарочито ратом у бившој Југославији, ситуација се знатно променила, као и однос домаћег становништва према гостујућим радницима, посебно из Србије. Многи се нису више у отаџбину вратили.

Бранка Сранишић је једна од њих. Она је одлучила да остане и на тај начин помаже ћерци која живи у Бечу и ради као медицинска сестра, као и да финансијски подржава ћерку која живи у Србији код Зрењанина. Обе ћерке су одрасле у Србији, у Рипњу, код Бранкиних родитеља. Млађа је рођена у Бечу, Бранка ју је са осам месеци дала својој мајци на чување. Старија ћерка је, након дипломирања, дошла у Беч. „Код нас је све лошије и лошије. Апсолутно ми се живот тамо не свиђа, као да ми је овде отаџбина“, говори Бранка одлучно и мирно. Сигурна је у себе и у своју одлуку.

Иако је у пензији, оде често као испомоћ до Института у коме је радила. Пацијенти су је волели, увек је свој посао радила коректно и још увек има

користи од тога. Каже да се став Аустријанаца према њој није променио ни после рата. „Ништа се према мени није променило, волим овај народ и овде да живим, јер могу лепо да живим и јако сам задовољна у Аустрији. Једва сам чекала пензију и срећна сам у Аустрији, са мојом децом, унуцима и мојом пензијом. Што сам могла да радим, да је зарадим и да сада могу да живим од ње.“

Некад и сад

Потреба човека је да припада групи у оквиру које комуницира са другим припадницима групе и да има своје признато место у њој. Основа друштвеног идентитета је способност појединца да уочи разлике на релацији ја-други, односно ми-они. Етнички симболи као што су језик, религија и име, означавају заједништво групе, али и одвајање те групе од неке друге. Преиспитивање у односу на друге посебно је актуелно када се појединац нађе ван средине из које води порекло. Везаност исељеника за отаџбину утицала је да се развију многа места окупљања на којима се негује традиција и остварују контакти са сународницима. Поред тога што исељеници живе у складу са друштвено-политичким токовима и променама, код многих активних чланова друштва и удружења и даље опстаје културни профил карактеристичан за прошла времена, који се у Србији све ређе среће. Исељеници су из отаџбине понели љубав према земљи и систему који је у то време владао, братству и јединству. Далеко од завичаја и породице, у сталној борби за стандард и на тешком раду, ван свог радног места, често изопштени из бечког друштва, идеализовали су оно што су за собом оставили. Тако је било и са Бранком на почетку, када је дошла у непознати град: „У почетку када сам дошла, једва сам чекала суботу и недељу да се дружимо, састајали смо се по кућама и лети ишли на Дунав. После се јавила нека љубомора у односу на то ко је шта постигао и то ме је одбило“, присећа се она. „Никада нисам хтела да се пружим дуже, уколико је јорган био кратак, нити сам икада узела кредит“, каже Бранка, као да говори о узроку свог задовољства собом и животом у Аустрији, али и о пријатељству: „Све ми је ужи круг пријатеља. Тешко је имати данас доброг пријатеља, друга су времена.“

Српска православна црква представља институцију која интегрише заједницу, формира и одржава систем вредности и кроз веру, односно верске обичаје представља симбол етничког идентитета. Одржавање етничког идентитета Срба у Бечу, кореспондирало је са социјалним, економским, правним и политичким положајем и околностима у којима су исељеници живели. Због тога га је потребно посматрати у односу на процес формирања националне свести у Србији, на који је, у многоме, током последње две

деценије утицала политичка ситуација у земљи. У процесу усвајања етничког идентитета, код деце је пресудна улога породице, као најинтензивнијег и континуираног преносиоца традицијских вредности. Културно наслеђе већине исељеника чини управо традиционална култура (обичаји, фолклор), коју су наставили да негују током слободног времена, не мењајући своје културне навике.

Бранка Станишић иде ретко у цркву. „Моји родитељи нису ишли у цркву и ја нисам тако одгојена. Некада упалим свећу за мртве и некада за Божић, али не увек.“ Бранкина ћерка иде редовно у цркву Светог Саве, као и њен муж. Њихова деца су крштена.

Поздрав на матерњем језику

Матерњи језик је најбитнији етнички симбол идентитета Срба у Бечу. С обзиром на бројност, као и на то да су бракови углавном етнички ендегамни, српски језик представља језик којим се говори у породици и важан је елемент српског порекла. Бранка Станишић говори течно српски језик. У њеном говору се не примећује да већ деценијама живи у Бечу. И њена деца и унуци говоре течно матерњи језик.

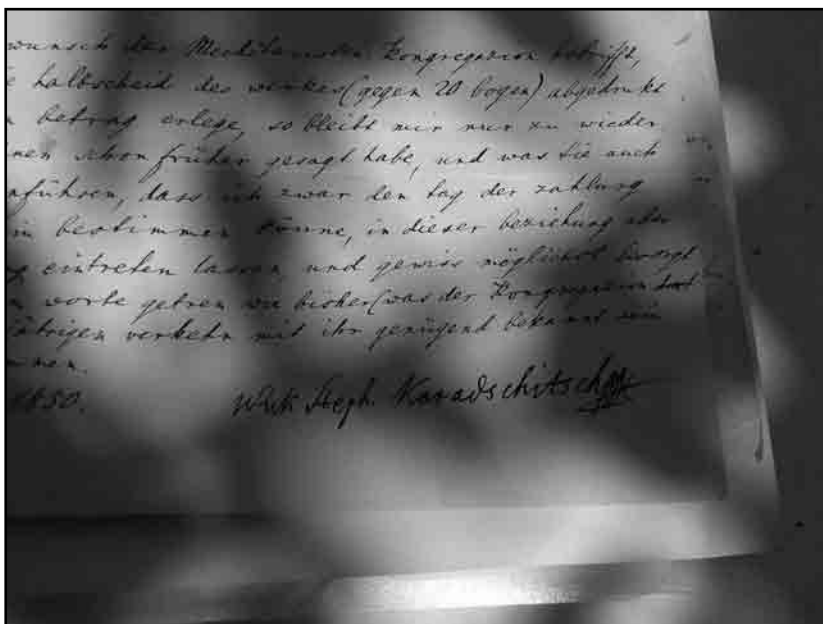
Прва генерација исељеника се служи немачким језиком и то углавном у оном обиму колико је потребно користити га на радном месту. Друга генерација је најчешће основну, односно средњу школу завршила у Аустрији, тако да је ниво знања немачког језика већи у односу на знање немачког језика код родитеља. Из потребе да се савладају тешкоће у комуникацији, често се запажа и код једних и код других појава комбиновања српског и немачког језика, тзв. „полујезичности“ као и ограничен фонд речи, који се своди на свакодневни говор. Већина исељеника у Бечу говори локалним (српским) говором. Књижевни српски, односно стандардни језик се ретко чује.

Рат, а затим транзициони правац, узроковали су велике промене у политици, економији и посебно културно-вредносном систему. Разлози исељења су углавном економске природе. План о повратку у земљу израженији је код прве генерације, а сан о повратку у отаџбину знатно измењен јер су се у међувремену догодиле промене у матици. „Живели смо од данас до сутра у Бечу. Када смо изградили кућу у Перлезу, био нам је потребан намештај. Године су пролазиле и онда смо се одлучили да узмемо аустријско држављанство и останемо овде. Мени се није ишло кући, умрле су и мама и свекрва и није то више било као онда када смо сви били на окупу. И тако смо продали и кућу. Још увек имам брата у Рипњу, али не волим да путујем тамо. Одем једном годишње или једном у две године, од када смо продали кућу“, каже Бранка Станишић. Да ли јој нешто недостаје?

„Ништа, ми смо тамо странци. Од првих дана је тако било, јер смо дошли за зарадом.“

Припадници друге и треће генерације имају такозвани двојни идентитет и више или мање успешно балансирају између две културе. Током године живе у Бечу, док у отаџбину одлазе само за време распуста или одмора. Они су нешто друго у односу на своје родитеље, нити се сами осећају као Срби, нити су у земљи порекла прихваћени као такви. На овакав став утицали су највише рат и криза у земљи матици, а на будућим генерацијама остаје избор у којој ће мери одржати контакте са земљом порекла и очувати традицију.

„Нама је Аустрија све пружила, стан, посао и кола. Радимо, али и зарађујемо. Ја сам осам година имала хаузмајсторски стан, тако да ми и то утиче на пензију. Немачки сам лако учила, од пацијената“, објашњава Бранка и довикује својој колегиници, пореклом из Србије, где да прими следећег пацијента – „Kabine fünf, Мира“. Одувек је било познато да су наши исељеници великим делом отишли у Аустрију на рад, али је број тих људи, као и нека конкретнија везаност за њихове судбине за већину грађана била непозната. Прво запажање бечке дијаспоре управо је на улицама града, где се често чује српски језик. Поред тога, међу његовим бароком и сецесијом, по улицама и кафеима постоји нешто што представља привилегију: поздрав на матерњем језику.

Слика 1. Кореспонденција Вука С. Караџића, Архив Јерменског манастира у Бечу
(све фотографије снимила Ида Саламон)

Слика 2. Кућа у којој је живео Доситеј Обрадовић, Беч

Слика 3. Српска парцела на Централном гробљу у Бечу

Слика 4. Храм Светог Саве, Беч

Слика 5. Храм Успења пресвете Богородице, Беч

Слика 6. Принчевски пар Карађорђевића са гостима на српском балу, Беч 2005. године